

inhart Pieter Anne Dozy'nin Abdullah Cevdet tarafından *Târih-i İslâmiyyet* (Kahire 1908) adıyla tercüme edilen eserinde yer alan İslâm, Kur'an ve Hz. Muhammed hakkındaki ithamlara cevap olarak yazılmıştır. Kitapta Dozy'nin özellikle Hz. Peygamber'in bazı şahsî tasarrufları, Bahîrâ ve Nestûrâ ile görüşmesi ve İslâm'ın yayılışıyla ilgili tenkitleriyle Kur'an üslûbunun düzensizliği hakkındaki iddiaları cevaplandırılmış, bu arada küfür ifadelerinin yer aldığı konularda mütercimnin suskunluğu da eleştirilmiştir. 4. *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin-i Arabî* (İstanbul 1928). Vahdet-i vücûdun İslâmî karakteri ve panteizmden farkı konusunun ele alınıp aksi yöndeki görüşlerin cevaplandırıldığı eser Mustafa Kara tarafından kısmen sadeleştirilerek *Vahdeti Vücûd ve İbn Arabî* adıyla tekrar yayımlanmıştır (İstanbul 1991). 5. *Küçük Kitapta Büyük Mevzular* (İstanbul 1934). Eserde din ve tasavvuf meselelerine dair bazı önemli fikirler sade bir dille ve soru cevap şeklinde açıklanmaktadır. Kâmil Yılmaz eseri sadeleştirerek *İman Hakikatleri Etrafında Suallere Cevaplar* adıyla neşretmiştir (İstanbul 1976). 6. *Hakikat Nurları* (İstanbul 1949, 1979). Asıl adı *Envâr-ı Hakikat* olup müellifin hayatında basılmayan eseri Osman Nuri Ergin sadeleştirip önemli notlar eklemek suretiyle yayımlamıştır. H. Hirschfeld'in *New Researches into the Composition and Exegesis of the Quran* (London 1902) ve W. Clair Tisdall'ın *Original Sources of the Quran* (London 1905) adlı eserlerindeki iddialara reddiye olarak kaleme alınmıştır. Eserde bu müelliflerin Hz. Peygamber'in ruhî dengesi, çok evliliği, Kur'an-ı Kerim'in kaynakları, Sâbilik ve Yahudiliğin İslâm dinine etkisiyle ilgili görüşlerine cevap verilmektedir. Ayrıca İslâm'ın ulûhiyyet anlayışı bakımından diğer ilâhî dinlerden farkı üzerinde durulmakta ve Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin ispatına yer verilmektedir.

Müellifin bunların dışında, Türkiye Yayınevi'nce *Canlı Tarihler* adıyla yayımlanan seri içinde bir hâtırası ile (İstanbul 1946, 18 sayfa), kendisinin telif haklarıyla birlikte Dârüşşafaka Kütüphanesi'ne bağışladığı *Büyük Filozoflar, Hürriyet* (J. Stuart Mill'den), *Asr-ı Hâzır Maddiyyün Mezhebi* (Paul Janet'ten), *Hayat ve Madde* (Olivier Lodge'dan) gibi çoğunluğu Fransızca, İngilizce ve Arapça'dan tercüme olan on beş kadar basılmamış eseri bulunmaktadır (Bolay, *Felsefe Dünyası*, sy. 7 [1993], s. 14-15).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Fenni Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, İstanbul 1949, Osman Ergin'in önsözü ve girişi, s. III-XV; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 205-206; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, II, 475-485; Süleyman Hayri Bolay, *Türkiye'de Ruhçü ve Maddecî Görüşün Mücadelesi*, İstanbul 1966, s. 167-266; a.m.f., "İsmail Fenni Ertuğrul", *Felsefe Dünyası*, sy. 7, Ankara 1993, s. 11-25; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, II, 137-183; Neşet Toku, *Türkiye'de Anti Materyalist Felsefe (Spiritüalizm): İlk Temsilçiler*, İstanbul 1996, s. 107-152; Süheyl Ünver, "Büyük Üstad İsmail Fenni: Kendi Kalemiyle Hal Tercümesi", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II/73, İstanbul 1947, s. 14-16; II/74, s. 9-10; II/80, s. 10; Osman Özkul, "Mütevazî Bir Türk Düşünürü: İsmail Fenni Ertuğrul (1855-1946)", *Toplum-bilim*, sy. 2, İstanbul 1993, s. 153-160.

SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY

İSMÂİL GALİB (1847-1895)

Osmanlı nümismatı.

11 Kasım 1847'de İstanbul'da doğdu. Sadrazam Sakızlı İbrâhim Edhem Paşa'nın oğlu, ressam Osman Hamdi ile epigrafi uzmanı Halil Ethem (Eldem) beylerin kardeşidir. Hayatının ilk yılları hakkında fazla bilgi yoktur; ancak rüşdiyede okuduğu, kâtiplik eğitimi gördüğü, Fransızca öğrendiği belirtilir (Gövsa, I, 147). Otuz yıl devlet memurluğu yaptıktan söz edilirse de bu konudaki tek kayıt, ölümünden bir süre önce Kara Todori Paşa'nın valiliği sırasında Girit vilâyeti müşavirliğine tayin edilmiş olmasıdır. Eserlerindeki bazı bilgilerden, memuriyete babasının himayesinde intisap ettiği ve Şûrâ-yı Devlet'te önce mülâzım ve muavin, ardından üye olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. 1895'te getirildiği Girit vali müşavirliği görevi de uzun sürmemiş, İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra 15 Aralık 1895'te ölmüş, babasının Üsküdar İskele Camii hazîresinde bulunan türbesine defnedilmiştir.

İsmâil Galib Bey, Abdülatif Subhî Paşa'dan sonra Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük meskûkâtçıdır. Oluşturduğu meskûkât koleksiyonu, geçici bir tutku olmaktan çıkarak bu ilmin ülkemizde tanınmasına ve tarihçiler için bir kaynak teşkil etmesine yol açmıştır. Antikite alanında derin bilgi sahibi olup bu konudaki Batı literatürünü de inceleyen İsmâil Galib, topladığı sikkelerle ilgili mâlûmatı yakın ilişki kurduğu Batılı meskûkâtçılardan edindiği bilgilerle karşılaştırarak yeni sonuçlar

elde etmiş, bu arada devrinin çeşitli kültür ve nümismatik kuruluşlarına üye seçilmiştir. Yayımladığı eserlerle, İslâmî-Türk sikkelerinin Batılı araştırmacılar tarafından bilinmesi ve mutlakla incelenmesi gereğini ortaya koymuştur. Hazırladığı koleksiyonlar, hem devrinde hem daha sonraki dönemlerde büyük önem kazandığından tıpkıbasımları yapılmıştır. Kardeşi Halil Ethem, oğlu Mübarek Galib, Ahmed Tevhid ve Ahmed Ziyâ beyler gibi Türk nümismatlarının yazdıkları eserler onun araştırmalarına dayanır. Araştırmaları sadece Osmanlı sikkeleriyle sınırlı kalmayıp eski devirleri de içine alan pek çok konuya temas etmiştir. Erken ölümü İslâm meskûkâtçılığı için büyük bir kayıptır. Eserleri meskûkât ilmine ilgi duyanların rehberi olmuş ve bir İsmâil Galib geleneği oluşmuştur. Ölümünden sonra koleksiyonları Darphâne-i Âmire için satın alınmıştır.

Eserleri. 1. *Yeni Mikyaslara Dair Risâledir* (İstanbul 1287). Şûrâ-yı Devlet mülâzımlığı sırasında kaleme alınmıştır. Galib Bey, dört kısma ayırdığı bu risâlenin önsözünde 1290 Martından (Mart 1874) itibaren eski ölçülerin kaldırılıp metre usulüne geçilmesine dair iradenin çıkması üzerine yeni sistemi ve ölçü birimlerini tanıtmak istediğini belirtir. Risâlede çeşitli ölçü aletlerinin şekilleri yer aldığı gibi soru-cevaplarla çeşitli meselelere de açıklık getirilmiştir. 2. *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye: Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin Bidâyet-i Teessüsünden Beri Darb ve İhraç Olunan Meskûkât ve Madalyaların Nevi ve Cins ve Târifatıyla Ma'lûmât-ı Târihiyyesini Mütazammındır* (Konstantiniye 1307). Eserde Sultan Abdülaziz'e kadar bütün padişahların darbettikleri paralar, bazı padişahlara ait kurşun mühürler ve damgalar, Osmanlı Devleti'ne ait madalyalar ve ölçüler hakkında bilgi verilmektedir. Bu esere dair *Journal Asiatique*'te bir tanıtma yazısı çıkmıştır (XVII [1891], s. 349-353). 3. *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkiyye: Selâçika-i Rum Tarafından Darb ve İhraç Olunan Meskûkât ile Diğer Bazı Hükûmât-ı Sagire Sikkelerinin Envârıyla Târifâtını ve Ma'lûmât-ı Târihiyyesini Mütazammındır* (Konstantiniye 1309). Eser, "Ouvrages rare ou inédits sur l'histoire de la Turquie et des turcs I" başlığını taşıyan bir dizide tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Ankara 1971). Bu eser hakkında da *Journal Asiatique*'te bir makale yayımlanmıştır (XX [1892], s. 292-295). 4. *Müze-i Hümayûn Meskûkât-ı*

İslâmiyye Kısmından Meskûkât-ı Türk-mâniyye Kataloğu: Benî Artuk, Benî Zengî, Fûrû-ı Atabekiyye, Mülûk-i Ey-yûbiyye-i Meyyâfarikîn (Konstantiniye 1311). Müze-i Hümâyûn müdürü olan kardeşi Osman Hamdi Bey'in bir mukaddime yazdığı eserde Doğu Anadolu ve Suriye'de hüküm süren Türkmen beylerinin darbettikleri sikkeler hakkında bilgi verilmektedir. Eserin Fransızca'sının da basıldığı (Constantinople 1894) Türkçe nüshasının iç kapağında kaydedilmiştir. Ayrıca İtalya'nın Bologna şehrindeki Forni Yayınevi tarafından tıpkıbasımı yapılmıştır. Eser hakkında *Journal Asiatique*'te bir tanıtma yazısı bulunmaktadır (XXIII [1895], s. 364-371). **S.** *Müze-i Hümâyûn Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu: Sâsânîyân ve Bizantin Tarzındaki Sikkeler, Hulefây-ı Emeviyye ve Abbâsiyye Meskûkâtı, Fûrû-ı Abbâsiyye'den Benî Tolun, Benî İhşid, Âl-i Sâmân, Benî Hamdân, Âl-i Büveyh, Benî Mervân Meskûkâtı* (Konstantiniye 1312). Emevî ve Abbâsî hükümdarlarıyla onların yerine geçen hükümdarlara ait sikkeler hakkında bilgilerin verildiği eserde Osman Hamdi Bey'in kısa mukaddimesinden sonra uzun bir giriş bölümü de yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Gabrieli, *Manuale di bibliografia musulmane*, Roma 1916, s. 318-319; *Osmanlı Mülifleri*, III, 114-115; Halil Edhem [Eldem], *İslâmî Nümizmatik İçin Bir Bibliyografi Tecrübesi*, Ankara 1933; Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1946, s. 25, 313; İ. Hakî Uzunçarşılı, "İbrahim Edhem Paşa ve Ailesi ve Halil Edhem Eldem (1861-1938)", *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, Ankara 1948, II, 68, 71-72; a.m.f., "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkeleri", *TTK Belleten*, IX/34 (1945), s. 207-211; L. A. Mayer, *Bibliography of Muslim Numismatics*, London 1954, s. 40; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, s. XXX-LVI; Babinger (Üçök), s. 413-414; "Galib Bey", *SF*, sy. 249 (7 Kânunuevvel 1311), s. 231-234; A. de Witte, "Nécrologie pour Ghalib Edhem Bey", *Revue numismatique*, sy. 52 (1898), s. 218; T. M. Yaman, "Osmanlı Sikkelerine Dair Bir Bibliyografya Denemesi", *Varlık*, sy. 147, İstanbul 1939, s. 80-83; Gövsâ, *Türk Meşhurları*, I, 147; J. H. Mordtmann, "Gâlib, İsmâil", *İA*, IV, 710; G. C. Miles, "İsmâ'il Ghâlib", *EP* (İng.), IV, 190-191.

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

İSMÂİL HAKKI, İhrâmîzâde

(bk. TOPRAK, İsmail Hakkı).

İSMÂİL HAKKI, Manastırlı

(bk. MANASTIRLI İSMÂİL HAKKI).

İSMÂİL HAKKI ÂLİŞAN

(bk. ELDEM, İsmail Hakkı).

İSMÂİL HAKKI ALTUNBEZER

(bk. ALTUNBEZER, İsmail Hakkı).

İSMÂİL HAKKI BEY

(1866-1927)

Türk müsikisi bestekârı ve hocası.

İstanbul Balat'taki Molla Aşkı mahallesinde doğdu. İdâre-i Mahsûsa memurlarından hânende Râşid Efendi'nin oğludur. İlk öğreniminden sonra örücü çırağı olarak çalışmaya başladı. On üç yaşlarında iken mahalle camisinde okuduğu ezanı dinleyen bir hünkâr müezzininin tavsiyesiyle saraya alındı. Burada Müzika-i Hümâyûn'da Suyolcu Latif Ağa'dan Türk müsikisi nazariyatı ve usul, Zâti Bey (Arca) ve Guatelli Paşa'dan Batı müziği dersleri alarak kendini yetiştirdi. Kısa zamanda müezzin-i şehriyârîler arasına girdi. Ardından kolağası rütbesiyle sermüezzinliğe tayin edildi. Müzika-i Hümâyûn'un faslı cedîd ve faslı atîk heyetlerinde de görev alan İsmâil Hakkı Bey serhânende sıfatıyla faslı cedîdin başına getirildi ve burada kaymakamlığa kadar yükseldi.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kiraathanesi'nin üst katında İzzettin Hümâyî (Elçioğlu) ile birlikte Müsiki-i Osmânî Cemiyeti (Mektebi) adıyla bir öğretim kurumu açtı. Dârülelhan Şark Müsikisi Bölümü'nde gerek ilk kuruluşunda (1917) gerekse 1923 yılında yeniden açılışındaki öğretim kadrosunda nazariyat, solfej ve faslı umûmî dersleri okuttu. Bir ara bölümün müdürlüğü yanında icra heyeti yöneticiliğinde de bulundu. Tâlim ve Terbiye Dairesi Sanâyi-i Nefise Encümeni'nin 9 Aralık 1926 tarihli kararıyla Dârülelhan Şark Müsikisi Bölümü'nün lağvedilmesi üzerine kurulan Tarihî Türk Müsikisi Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti üyeliğine tayin edildi. 30 Aralık 1927'de Karaköy'de tramvayda kalp sektesi sonucu öldü. Naaşı, Chopin'in cenaze marşı eşliğinde hâfiz okuyuşları ve haham mersiyelerinin birbirine karıştığı büyük bir kalabalıkla Eğrikapı Mezarlığı'na defnedildi. Mahmut Ragıp Gazimihal onun, mezarına bando ile götürülen ilk Türk müsikisi müntesibi olduğunu ifade

eder (*Millî Mecmua*, sy. 101 [1928], s. 1632).

İsmâil Hakkı Bey özellikle bestekârlığı ve hocalığı ile tanınmıştır. Saz semâisi, peşrev, longa, oyun havası, zeybek, kâr, kâr-nâtık, beste, semâi, şarkı, köçekçe, marş, tevşih, durak, ilâhi, şuşul, nefes gibi Türk müsikisinin hemen her formda 2000 civarında eser vermiş nâdir sanat-kârlarındandır. Çok kolay beste yaptığı, ders verirken bir taraftan da eser bestelediği söylenir. Canlı, yumuşak ve lirik bir üslûbun hâkim olduğu eserlerinde zengin ifade gücünden doğan melodik yapının yanında geniş bir ufuk gözlenir. Yılmaz Öztuna'nın listesini verdiği toplam 940 eserin yarısından fazlası şarkı formundadır. Eserleri arasında, "Gülşende yine âh u enîn eyledi bülbül" mısraıyla başlayan rast ve, "Seni hükm-i ezel âşûb-i devrân etmek istermiş" mısraıyla başlayan nihâvend şarkılarıyla, "Dü cihânın mefharı" mısraıyla başlayan uşşak ve "Kullarında yok sana lâyık metâ" mısraıyla başlayan evic ramazan ilâhisi günümüzde okunan eserlerinden birkaçıdır. Mehmed Âkif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nı rast makamında besteleyen (1922) İsmâil Hakkı Bey'in aynı makamda bestelediği, "Ordumuz etti yemin" mısraıyla başlayan Ordu Marşı ve "Ey şanlı ordu ey şanlı asker" mısraıyla başlayan Tekbir ve Cenk Marşı ile mâhur makamındaki, "Gâfil ne bilir neşve-i pür-şevk-i vegâyi" mısraıyla başlayan Mehterhâne-i Hâkânî Marşı da günümüze çok az eserle intikal etmiş mehter repertuarının sevilen örnekleri arasındadır.

"Muallim" lakabıyla tanınan İsmâil Hakkı Bey, kurduğu Müsiki-i Osmânî Cemiyeti (Mektebi) ile dönemin müsikisi eğitim ve öğretim çalışmalarını önemli ölçüde desteklemiş, önceleri birkaç kişiden ibaret olan incesaz takımlarındaki geleneksel yapının dışına çıkarak otuz kırk kişilik ses ve saz

İsmâil
Hakkı Bey